

ઓક્ટોબર અંક રવાના કર્યા પછી આવેલા પત્રોમાંથી બે પત્રોએ મારું ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. તેમાંનો એક હ્યુસ્ટનથી અંબુભાઈ દેસાઈનો પત્ર. 'સન્ડે-ઈ-મહેફિલ' ઇન્ટરનેટ પત્રિકામાં તેમણે વાંચેલા લેખના સંદર્ભમાં તેઓ છેલ્લે લખે છે,

'નોંધ : હરનિશનાં ઘણાં લખાણો મેં સંઘર્ષા છે! તેમાંના ઉમદા વિચારો માટે માન છે. ખૂબ ગમ્યાં છે. માત્ર, નથી ગમતી નથી ગમતી! ઊંઝ કેરી ઊંઘી જોડણી, નથી ગમતી!'

બીજો પત્ર શ્રી ઉત્તમભાઈ ગજજર તરફથી ઈ-મેઇલ રૂપે મળ્યો. એમાં 'સન્ડે-ઈ-મહેફિલ'ના વાચક ડૉ. રમેશ પેટીગરા એમને જણાવે છે : 'uttambhai. The Jodani you use for these articles need to be corrected. There are other Gujarati Language word processors available which are not so expensive. Please consider using the right one. એના જવાબમાં ઉત્તમભાઈ જણાવે છે, 'We are using Unza Jodni Unza jodni is just like Vidyapith's Sarth Jodni...only one change... Instead of two, it has only one 'I' and 'U' ...thats all...!' ના, આ વાત thats all જેવી સરળ નથી.

ઊંઝ જોડણી એટલે શું? એવો પ્રશ્ન કદાચ કેટલાંક વાચકોને થાય એ શક્ય છે. ટૂંકમાં કહેવું હોય તો ઊંઝ જોડણીમાં હસ્વ ઈ અને હસ્વ ઉ ને ગુજરાતી ભાષામાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે. આને કારણે તેઓએ પિતાજીને બદલે પીતાજી, નિરાશાને બદલે નીરાશા, સાહિત્યરસિકને બદલે સાહીત્યરસીક, ત્રિપાઠી માટે ત્રીપાઠી, પ્રતિષ્ઠિત માટે પ્રતીષ્ઠિત, ભૂગોળ માટે ભુગોળ વગેરે લખવાનો નિયમ કર્યો છે. શ્રી ઉત્તમભાઈ ગજજર ઇન્ટરનેટ પર 'સન્ડે-ઈ-મહેફિલ' નામની ઊંઝ જોડણીમાં લખાયેલી પત્રિકા દર રવિવારે પ્રગટ કરે છે અને E-mail દ્વારા લોકોને રવાના કરે છે. ખૂબ મહેનતનું આ કામ છે અને તેઓ પૂરી

ધગશથી પોતાની ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રત્યેની પ્રીતિને કારણે તે કરે છે. એમની આ પ્રવૃત્તિ પ્રશંસાને પાત્ર છે. પણ અગાઉ બે ભાઈઓએ દર્શાવેલા મંતવ્યોની જેમ બીજા પણ ઘણાં વાચકો આ જોડણી-પ્રથાથી નારાજ હશે એમ માની તેમની સાથે મોકળા મને ઊંઝ જોડણી વિશે ચર્ચા કરવાના આશયથી મિત્રભાવે આ લેખ લખ્યો છે.

'સન્ડે-ઈ-મહેફિલ'ના કેટલાંક અંકોનું સંપાદન જાણીતા હાસ્યલેખક હરનિશ જાનીએ કર્યું છે. અમેરિકાવાસી ઘણા લેખકોના લેખ આ પત્રિકામાં આવી ગયા છે. આ લેખકો અને હરનિશભાઈ ઊંઝ જોડણીમાં માને છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. પણ સૌને ખબર તો છે જ કે તેમના લેખ ખોટી જોડણીમાં છપાઈ રહ્યા છે. કદાચ આ વાત તેમને મંજૂર છે. આમાં લેખકને પ્રસિદ્ધિ ચોક્કસ મળે છે પણ એ આખી processમાં માતૃભાષાનું ખૂન થઈ રહ્યું છે એમ મને લાગે છે. ભરી સભામાં દ્રૌપદીના વસ્ત્રહરણ જેવી આ પ્રવૃત્તિ છે. અને અચરજની વાત તો એ છે કે આપણામાંના કોઈક ભીષ્મ પિતામહ સહિત આપણે સહુ બાંધવો (પાંડવો શબ્દ નથી વાપરતો કેમ કે પાંડવો નતમસ્તકે બેઠા હતા.) ઉન્નત મસ્તક રાખીને આ જોઈ રહ્યા છીએ. મારી જાણ પ્રમાણે એક માત્ર મધુ રાયે પોતાની કૃતિ ઊંઝ જોડણીમાં છપાઈ તે પહેલાં 'મધુરાય ઊંઝ જોડણીના ઉગ્ર વિરોધી છે' એવો પોતાનો વિરોધ દર્શાવતી આ નોંધ મૂકવા માટેનો આગ્રહ રાખેલો. પરિણામે એમના લેખની શરુઆત પહેલાં આ નોંધ મૂકવામાં આવી હતી અને તેઓ આ શરતે આ લેખ પુરતા સંમત થયા હતા. હા, એકવાર પન્નાબેન નાયકે મને કહેલું કે મેં મારો વિરોધ લખવા કહેલું પણ તેનો અમલ થયો નહોતો. જો કે, મારે મન આ ગૌણ બાબત છે, કારણ કે મિયાં બીબી રાજી તો ક્યા કરેગા કાજી?

ઉપરોક્ત પત્રિકામાં gujaratlexicon.com વેબસાઇટની જાહેરાત આવે છે. gujaratlexicon.com એ ગુજરાતી ડિજિટલ શબ્દકોશ છે. કદાચ સૌ પ્રથમ ગુજરાતી શબ્દકોશ છે. એના સર્જક રતિલાલ ચંદરયાની બે દાયકાની તપસ્યાનું આ ફળ છે. દરેક ગુજરાતીએ આ

વેબસાઇટની સફર કરવા જેવી છે. આ ડિજિટલ શબ્દકોશ ઊંઝ જોડણીમાં નથી એ નોંધવા લાયક છે. રતિભાઈએ ગુજરાતી 'સ્પેલચેકર'ની દિશામાં પાયાનું કામ કરી આપ્યું છે. આજના કમ્પ્યુટર યુગમાં gujaratlexicon.com કે બીજા કોઈ પણ ગુજરાતી spell checker જેવા સોફ્ટવેરના આગમન પછી જાણી જોઈને ખોટી જોડણીઓ તરફ લઈ જનારી ઊંઝ જોડણી બિનજરૂરી બની જાય છે. gujaratlexicon.comની બધી જ જોડણી સાર્થ જોડણીકોશ પર આધારિત હોઈ gujaratlexicon.com અને ઊંઝ જોડણી બંને વિરોધાભાસી છે. બંનેને સાથે ઊભા રાખવાનો પ્રયાસ હાસ્યાસ્પદ છે. કેમ કે એ બંને એકબીજાના પૂરક નથી.

કાનો, માત્રા, હસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર આ બધા ભાષાના આભૂષણો છે. એનાથી શબ્દો શોભાયમાન અને ભાષા દેદીપ્યમાન બને છે. એની બાદબાકી કરવી એટલે ભાષાનું ખૂન કરવા બરાબર છે. ભાષાશુદ્ધિનાં ઘણાં રૂપાંતરો થયાં છે અને થતાં રહેશે. જરૂર લાગે ત્યાં થવા જ જોઈએ, પણ ઊંઝ જોડણીનું આ રૂપાંતર બેહુદું લાગે છે. એની પાછળનું વળગણ અને logic જરાયે સમજાતા ની. મુરબ્બીશ્રી મહેન્દ્ર મેઘાણી 'ઉપર' ને બદલે 'અપર' જેવો સુધારો સૂચવે છે ત્યારે એની પાછળ રહેલું લૌજિક સમજાઈ એવું છે. એ સ્વીકાર્ય હોઈ શકે કે નહીં એ બીજો પ્રશ્ન છે. ઊંઝ જોડણી એ 'જોડણી-સુધારો' નહીં પણ 'જોડણ-બગાડો' છે.

એક બીજી વાત, હસ્વ 'ઈ' અને દીર્ઘ 'ઉ' વાળી સાર્થ જોડણી પ્રથા માત્ર ગુજરાતી ભાષામાં જ નથી, પણ જેને ભગિની ભાષા કહેવામાં આવે છે તે મરાઠી, હિંદી અને સંસ્કૃત ભાષામાં પણ પ્રચલિત છે. કદાચ ભારતની અન્ય ભાષાઓમાં પણ હશે. તો શું આપણે ઊંઝ જોડણી શીખીને આ ભાષાઓ સાથેના આદાન-પ્રદાનથી અળગા રહેવાનું છે? ઊંઝ જોડણીનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી લઘુ-ગુરુના બંધારણ પર અવલંબિત બધા છંદોને કાઢી નાખવા પડે. પછી અનુષ્ટુપ, મંદાકાંતા, વસંતતિલકા કે બીજા કોઈ પણ છંદમાં રચના

થઈ ન શકે. સ્થાપિત થયેલી એક વ્યવસ્થિત સાહિત્ય-વ્યવસ્થાને આપણે આપણી મમતને કારણે કોઈ અવ્યવસ્થા તરફ તો નથી લઈ જતાને? એ જોવાની જવાબદારી આપણા સહુની છે. વિપુલ કલ્યાણી સંપાદિત લંડનના 'ઓપિનિયન' સામયિકના ઓગસ્ટ ૨૦૦૬ના અંકમાં લોર્ડ ભીખુ પારેખ લખે છે:

'ગુજરાતી સંસ્કૃતિમાં ગુજરાતી ભાષાનું સ્થાન બહુ મર્યાદિત રહ્યું છે. આપણે રહ્યા વેપાર વણજની પ્રજા. એક રીતે જોઈએ તો અંગ્રેજોની જેમ, કે ભાઈ ચલાવો. ખટપટ કરીને મારે મારો ધંધો કરવો છે. પેલાને કેવી રીતે સંભાળી લેવો. એટલે સહિષ્ણુતા પણ ખરી. બહુ કોઈની નજીક પણ ન આવવું. આ જાતની વેપારી પ્રજા ભાષાને હંમેશાં વેપાર સમજે છે. ભાષાનું કામ શું? એમને થોડું ઘણું ગુજરાતી આવડે છે અને એમને જે કહેવું છે તે સમજાવી શકે છે. પછી શું છે? જ્યારે પેલો બંગાળી કહે છે, ના, મારે માટે ભાષા માત્ર નથી. ભાષા મારી અભિવ્યક્તિ છે. એ મારો વારસો છે. ભાષા દ્વારા હું મારા માબાપ અને માબાપ પહેલાંની જે મોટી પેઢીઓ છે તેની જોડે જોડાયેલો

છું. આખી ભાષાકીય કોમનો હું તો એક અંતર્ગત ભાગ છું. આ ભાષામાં બોલીને હજારો વર્ષોનો ઇતિહાસ જે છે એ ઇતિહાસ હું જીવું છું. આ જે ભાષા પ્રત્યેનું વર્તન છે, તેને આપણાં ભાષા પ્રત્યેનાં વલણ જોડે સરખાવવા જેવું છે.

અહીં આપણાં બાળકો જે રીતે જીવે છે અને ઉછેર છે, તેના પર તો દબાણ લાવી શકાય તેમ નથી. એ લોકો આ આપણી ભાષામાં જીવતા નથી. પણ હું અને તમે, આ ભાષામાં આપણે જીવ્યા છીએ, જન્મ્યા છીએ અને ભાષા બોલનારી આખી એ પ્રજાના એક અંતર્ગત ભાગ છીએ. આપણી આ ભાષા બારસો-ચૌદસો વર્ષ જૂની છે. આટલી જૂની પરંપરાના આપણે વારસદાર છીએ, એટલે આપણી જ એ જવાબદારી થાય છે.'

આ વાત આપણે સમજીએ અને આજના આ કમ્પ્યુટર યુગમાં Spellchecker જેવા કોઈ સબળ સાધનને વિકસાવવામાં આપણી શક્તિ વાપરીએ. એમ થશે તો મને લાગે છે કે ઊંઝા જોડણીનો આગ્રહ બીનજરૂરી બની જશે. એનો પ્રચાર કરનારા મિત્રો ખેલદિલીપૂર્વક એનો સ્વીકાર કરી આ ઝુંબેશ પડતી મૂકે એવી વિનંતી, રાગદ્વેષથી

નહીં પણ મિત્રભાવે કરું છું. 'સન્ડે-ઇ-મહેફિલ' દ્વારા ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રસારનું જે સરસ કામ થઈ રહ્યું છે તે સાર્થ જોડણીથી વધારે સારી રીતે થઈ શકશે એમ હું માનું છું. આ બધી વાતો મેં મારી અલ્પ સમજ પ્રમાણે લખી છે. એટલું જ કે નાનપણથી સાર્થ જોડણીકોશવાળી મારી માતૃભાષાની આંગળી ઝાલીને વિકાસ પામ્યો છે. તેની આ દશા જોઈને વેદના થાય છે. એટલે આ લખ્યું. બાકી હું કોઈ ભાષાશાસ્ત્રી નથી. હકીકતમાં ડૉ. પુરુષોત્તમ મિસ્ત્રી (કેલિફોર્નિઆ) ખૂબ જાણીતા ભાષાશાસ્ત્રી છે. તેઓ પણ એક 'ઇ-ઉ' રાખવાના મતના છે -એવું ઊંઝા જોડણીની એક પત્રિકામાં જણાવ્યું છે. બીજા ડૉ. બાબુ સુથાર પણ જાણીતા ભાષાશાસ્ત્રી આપણી વચ્ચે છે, જેઓ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનીઆમાં હાલ ગુજરાતીના વર્ગો ચલાવે છે. અને જોડણી વિષયક કમ્પ્યુટર પર ઘણું સંશોધન કરી રહ્યા છે. આ બંને વિદ્વાન મિત્રો આ બાબત વધારે માહિતી આપશે તો વાચકોને એનો લાભ મળશે. અન્ય વાચકોને પણ પોતાના મંતવ્યો પ્રતિભાવ રૂપે જણાવવા નિમંત્રણ છે.

-કિશોર દેસાઈ